Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Соціально-психологічні особливості соціалізації підлітків з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї

Виконала студентка групи СОм-2(2) спеціальності 016 Спеціальна освіта
Віштак Ірина Юріївна
Керівник: Панов М. С.
Рецензент: Походенко С. В.
Нормоконтроль_____Ю. С. Дерев'янко

Запоріжжя
2020 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 94 с., 25 табл., 3 рис., 65 джерел, 4 додатка.

Об'єкт дослідження – проблемна сім'я як соціалізувальне середовище підлітка.

Предмет дослідження – соціалізація підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї.

Мета дослідження полягає у створенні й обґрунтуванні структурно-функціональної моделі соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї та у розробці та апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей.

Методи дослідження: у магістерській роботі використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів: загальнонаукові методи та прийоми наукового пізнання – аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація; емпіричні методи – анкетування, що дали змогу дослідити портрет «благополучної» і «проблемної» сім'ї; напівструктуроване інтерв'ю та модифікований проективний тест «Просторова соціограма сім'ї» (автор Т. Герінг), які дали можливість виявити особливості внутрішньосімейної взаємодії, сімейні стабілізатори, сімейні альянси та коаліції, сімейні ролі та інші параметри проблемної сімейної системи, що відображають порушення її функціонування, способи репродукції її сімейного досвіду і чинять вплив на соціалізацію особистості підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в умовах цієї системи; методи якісного і кількісного аналізу даних – контент-аналіз та методи математичної статистики.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, СОЦІАЛІЗАЦІЯ, ПІДЛІТКИ, ПОРУШЕННЯ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ, ПРОБЛЕМНА СІМ'Я.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні реалії трансформаційного, кризового суспільства та притаманні йому інформаційний хаос і стан невизначеності змушують сім'ю функціонувати на межі власних адаптаційних ресурсів, пристосовуватися до нових обставин життя, в прискореному темпі переглядати систему ідеалів і цінностей тощо. За таких умов існування (наддинамічних, нестабільно-турбулентних) біопсихосоціальних систем (до яких належить сім'я) змушені витрачати значну частину своїх ресурсів не на самоорганізацію, самовідтворення і розвиток, а на адаптацію до змін. Унаслідок того, що системні зміни сім'ї не встигають за динамічними суспільними змінами, виникають, поширюються й урізноманітнюються її квазіформи, віддалені від «ідеальної» моделі (і це не стільки сімейні, скільки сімейноформні союзи). Разом із цим зростає кількість дисфункціональних сімей, зокрема сімей з послабленим потенціалом для самовідтворення і розвитку та порушеними сімейними функціями.

Соціальні реалії кризового інформаційного суспільства змушують сім'ю динамічно реагувати на зміни, які відбуваються, пристосовуватися до нових обставин життя, переглядати систему ідеалів і цінностей тощо. Зрештою це приводить до того, що багато сімей, які мають слабкий соціально-психологічний потенціал й адаптивні можливості (власне, «проблемні» сім'ї), втрачають ціннісні орієнтири, не виконують своєї функції по відношенню до дітей і неуникним наслідком цього є відхилення у їх психосоціальному розвитку, педагогічна занедбаність, асоціальна й антисоціальна поведінка, як то дитяча безпритульність та бездоглядність, збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, вилучення і влаштування дітей в інтернатні заклади тощо.

Не витримавши випробувань змінами, чимало сімей потрапляють до категорії так званих проблемних, не здатних адекватно реагувати на виклики

близького і віддаленого соціального середовища, розв'язувати поточні і гострі сімейні проблеми, які зрештою накопичуються, стають хронічними, зачіпають усі сфери діяльності сім'ї, порушують виконання нею своїх сімейних функцій.

Наслідком системної дії чинників інформаційної революції та спричинених ними глобальних суспільних змін стало загальне послаблення традиційних інститутів соціалізації дитини з особливими освітніми потребами – сім'ї, закладу загальної середньої освіти, дитячого співтовариства (Г. Бевз, В. Бочелюк, Г. Венгер, О. Глоба, В. Данильчук, Т. Пулінець та ін.). Зокрема, як зазначає К. Сєдих, традиційні способи трансляції культури безпосередньо від дорослого чи ровесника і через такі культурні знаряддя, як книги, іграшки, твори мистецтва, поступаються місцем телеекранній та комп'ютерній соціалізації. У зв'язку з цим багато авторів говорять про «телевізійну», «медійну», «мережеву» соціалізацію (О. Злобіна, В. Москаленко, О. Татенко, Р. Федоренко, Г. Харченко та ін.), що зрештою позначається і на ставленні суспільства до сім'ї, і на її структурі, і на виконанні нею своїх функції, і на інституті шлюбу тощо.

Дія чинників, які призводять до збільшення «проблемних» сімей, істотно посилюється в період активних реформ у суспільстві. За цих умов сім'ї, що мають слабкий, неналежно розгорнутий соціально-психологічний потенціал, неналежно актуалізовані ресурси та низькі адаптаційні можливості, становлять велику «групу ризику» і не отримують фахової соціально-психологічної допомоги можуть перетворюватися на стало дисфункціональні, проблемні.

Отже, наукова проблема дослідження полягає в розробці соціально-психологічної концепції соціалізації особистості в проблемній сім'ї, що і зумовило вибір теми нашого дослідження «Соціально-психологічні особливості соціалізації підлітків з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї».

Об'єкт дослідження – проблемна сім'я як соціалізувальне середовище підлітка.

Предмет дослідження – соціалізація підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї.

Мета дослідження полягає у створенні й обґрунтуванні структурно-функціональної моделі соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї та у розробці та апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми соціалізації підлітка в проблемній сім'ї.

2. Теоретично й емпірично дослідити соціально-психологічні особливості соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї.

3. Запропонувати структурно-функціональну модель соціалізації підлітків з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї.

4. Розробити та апробувати програму соціально-психологічного супроводу проблемної сім'ї, що базується на оптимізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів сім'ї та активації її соціально-психологічного потенціалу.

Теоретико-методологічною основу нашого дослідження склали: положення про закономірності розвитку підлітків у контексті культурно-історичної теорії Л. Виготського; теорії і концепції соціалізації, наукові уявлення про проблемні сім'ї і особливості виконання ними своїх функцій (Г. Бевз, С. Бєлічева, І. Бурлакова, І. Ващенко, О. Кононенко, Б. Паригін, О. Петрунько, Н. Римашевський, К. Седих, Т. Титаренко, А. Харчев, С. Холод). Використано методологічні підходи, розроблені в соціально-психологічних працях щодо соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату (В. Данильчук, О. Глоба, О. Колишкін, Л. Оліференко, О. Петрунько, В. Сисенко, Г. Філонов).

Методи дослідження: загальнонаукові методи та прийоми наукового пізнання – аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація; емпіричні методи – анкетування, що дали змогу дослідити портрет

«благополучної» і «проблемної» сім'ї; напівструктуроване інтерв'ю та модифікований проективний тест «Просторова соціограма сім'ї» (автор Т. Герінг), які дали можливість виявити особливості внутрішньосімейної взаємодії, сімейні стабілізатори, сімейні альянси та коаліції, сімейні ролі та інші параметри проблемної сімейної системи, що відображають порушення її функціонування, способи репродукції її сімейного досвіду і чинять вплив на соціалізацію особистості підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в умовах цієї системи; методи якісного і кількісного аналізу даних – контент-аналіз та методи математичної статистики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованої програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей, розробленого методичного інструментарію з вивчення особливостей соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї та застосування результатів дослідження у роботі психологів, соціальних працівників та інших фахівців, що здійснюють супровід проблемних сімей. Отримані результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки та перепідготовки фахівців з психології, соціальної роботи під час викладання професійно-орієнтованих дисциплін та спецкурсів із соціальної психології, психології сім'ї, практичної психології, психології особистості та ін.

Дослідна робота проводилася впродовж 2019 – 2020 навчального року.

У дослідженні взяли участь 60 сімей, що виховують підлітків з порушенням функцій опорно-рухового апарату які навчаються в комунальному закладі «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 1» Запорізької обласної ради.

До складу експериментальної групи увійшло 35 дисфункціональних (проблемних) сімей, що перебувають на внутрішньому обліку соціально-психологічної служби закладу освіти. До складу контрольної групи увійшло 25 сімей, що визначені нами як нормально функціонуючі.

Апробація результатів дослідження: Матеріали й результати дослідження висвітлювалися на: III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології і реабіліталогії» м. Запоріжжя, 04–05 жовтня 2019 р. / Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради.

Структура роботи визначається змістом і сутністю проблеми, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (65 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 94 сторінок, з них основного тексту – 72.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано традиційні та сучасні концептуалізації проблемної сім'ї у науковому дискурсі. Узагальнено, що «нормальною», «здоровою», «непроблемною» можна вважати сім'ю, яка: має повний склад, де зростають двоє чи більше дітей (вимір структури); успішно виконує базові сімейні функції з біологічної, соціальної та психологічної репродукції, або народження, виховання і соціалізації дітей (вимір функцій); має достатню мережу зв'язків для якісних внутрішніх і зовнішніх комунікацій (що гарантує необхідний для розвитку сімейної системи і кожного її члена належний інформаційний, емоційний та інтеракційний обмін; мінімально необхідний рівень добробуту, захисту, психологічного комфорту; умови для виховання, розвитку і соціалізації дітей (вимір умов); має належний соціально-психологічний потенціал (вимір можливостей самозбереження і розвитку).

2. Визначено поняття проблемної сім'ї та обґрунтовано критерії віднесення сімей до категорії проблемних. Показано, що функціонування сім'ї як «ідеальної» біопсихосоціальної системи може порушуватися за умов дії ряду зовнішніх і внутрішніх чинників. Ці порушення можуть бути тимчасовими, ситуаційними, локальними, і не призводить до серйозних дисфункцій (у цьому разі ми говоримо про сім'ю, що перебуває в складних життєвих обставинах, або тимчасово дисфункціональну сім'ю, або сім'ю, що перебуває в «зоні ризику»). Однак зазначені порушення можуть бути тотальними (зачіпати різні сфери життя сімейної системи); тривалими, задавненими, хронізованими; такими, що істотно спотворюють або й руйнують внутрішні і зовнішні сімейні комунікації. За такого системного типу порушень ми говоримо про стало дисфункціональну, або проблемну сім'ю.

3. Запропонована структурно-функціональна модель соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї,

в рамках якої проблемна сім'я розглядається як біполярний феномен, де порушення функціонування системи «батьки-діти» призводить одночасно і до негативних (конфліктність, порушення емоційних зв'язків тощо), і до позитивних (підвищення адаптивності та розширення поведінкового репертуару внаслідок ізоляції батьків від процесу виховання) змін у процесі соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату.

Змістовими компонентами цієї моделі є: соціальні системи більш високого рівня організації, що мають важливий вплив на функціонування системи проблемної сім'ї; змістові та структурні аспекти функціонування проблемної сімейної системи; негативний і позитивний модуси проблемної сім'ї; базовий механізм соціалізації підлітка з порушенням функцій опорно-рухового апарату в проблемній сім'ї.

4. Розроблено та апробовано програму соціально-психологічного супроводу проблемної сім'ї, що базується на оптимізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів сім'ї та активації її соціально-психологічного потенціалу. Реалізація програми довела, що проблемні сім'ї в якій виховується підліток з порушенням функцій опорно-рухового апарату за допомогою фахової підтримки можуть успішно долати свою дисфункціональність та поновлювати ресурсоспроможність. Показано, що фаховий соціально-психологічний супровід проблемної сім'ї – це комплекс системних заходів, спрямованих на оптимізацію соціалізувальної функції, поновлення функціонування дисфункціональної сімейної системи; це особлива форма пролонгованої психологічної і соціальної допомоги (патронаж), основні мета і завдання якого полягали у відновленні порушених функцій біологічної, психологічної та соціальної репродукції, насамперед, через допомогу у відтворенні внутрішньосімейних ресурсів.